

15. Ýyl boýunça geçilenleri gaýtalamak

438-nji gönükme. Atlary ýöňkeme bilen üýtgedip, depderiňize ýazyň we ýöňkeme goşulmalaryny aýdyp beriň.

Gul, öý, güş, saç, toý.

Meniň ... Biziň ...

Seniň ... Siziň ...

Onuň ... Olaryň ...

Näme üçin *guş*, *oy* ýaly atlarda degişli ýöňkeme goşulmalary dodaklanyp, *agaç*, *saç* ýaly atlarda dodaklanmaýar?

439-nji gönükme. Hüwdüleri okaň. Has gara ýazylan atlaryň haýsy ýöňkemededigini aýdyň.

Hüwdüler

Aý **gyzym**, alma gyzym,

Asla kemsinme, gyzym.

Sensiň eneň **bägüli**,

Hiç wagt solma gyzym.

Allaý-allaý ak bäbek,

Eneň öýde ýok bäbek.

Eneň suwa gidende,

Sallaňçakda ýat bäbek.

Dagdan dişli **daragym**,

Arkadagym, geregim,

Öz balamy görmesem,

Çatlap barýar **ýüregim**.

440-nji gönükme. Okaň. Has gara ýazylan atlary ýöňkemeleriň birligi hem köplügi bilen üýtgedip, depderiňize ýazyň.

Bagt kanuny

Türkmenistanyň täze Konstitusiýasynda döwletimiziň adalatly kanunlary, halkymyzyň hukuklary aýdyň ýazylyp görkezilýär.

Ol **kanunlar we düzgünler** halkymyzyň ýaşayşyny has gowulandyrmaga, ýurdumyzyň kuwwatyny pugtalandyrmaga gönükdirilendir.

Türkmenistanyň Konstitusiýasynda biziň **zähmet** çekmäge, bilim almaga, **dynç** almaga hukugymyzyň bardygy aýdylýar.

Şoňa görä-de bu Konstitusiýany biz Bagt kanuny diýip atlandyryýarys.

Halkymyz öz bagt kanunynyň kabul edilen gününü uly dabara bilen belläp geçýär.

Kanun, adalatly diýen sözleriň manasyny sözlükden öwreniň.

441-nji gönükme. Aşakdaky meýilnamany okaň we şol meýilnama esasynda "Bagt kanuny" diýen temada 7-8 sözlemden ybarat bolan hekaýajyk ýazyň.

Meýilnama:

1. Türkmenistanyň täze Konstitusiýasy.
2. Türkmenistanyň Konstitusiýasynda beýan edilýän esasy meseleler.
3. Türkmenistanyň Konstitusiýasy biziň halkymyzyň bagt kanunydyr.

Ýazan sözlemleriňizdäki ýöňkeme bilen üýtgäp gelýän atlaryň aşagyny çyzyň we olaryň ýöňkeme goşulmalaryny aýdyň.

442-nji gönükme. Soňlary çekimsiz bilen gutaran atlary düşüm bilen üýtgedip, depderiňize ýazyň.

Aý, çekek, duz, göç, gap.

1. Baş d. ...
2. Eýelik d. ...
3. Ýöneliş d. ...
4. Ýeniş d. ...

5. Wagt-orun d. ...

6. Çykyş d. ...

443-nji gönükme. Ýaýyň içindäki atlara degişli düşüm goşulmalaryny goşup, sözlemleri göçürin.

1. Biz (aý) tarap seredip durduk. 2. Öz dostuňy (göz) göreji ýaly görmeli. 3. (Balyk) durmuşy, ýaşaýşy suwdur. 4. Sen (mekdep) gitjekmi? 5. Bu (söwüt) çagalar öten ýyl oturdypdyrlar. 6. (Agaç) ýykylan ýerinde onuň pürleri, çybyklary çaşyp ýatyrdy.

1. Ýaýyň içindäki atlara haýsy düşümleriň goşulmasyny goşduňyz?

2. Goşulma goşan atlaryňyzda nähili üýtgeşiklikler bolup geçýär?

444-nji gönükme. Aşakdaky soňlary çekimli ses bilen gutaran atlary düşüm bilen üýtgedip, depderiňize göçürin.

Terne, guty, süri, galaýy.

1. Baş d. ...

2. Eýelik d. ...

3. Ýöneliş d. ...

4. Ýeniş d. ...

5. Wagt-orun d. ...

6. Çykyş d. ...

Düşüm goşulmasy goşulandan soň, bu atlaryň yzyndaky çekimlilerde nähili fonetik üýtgeşmeler bolýar?

445-nji gönükme. Ýaýyň içindäki sözleri degişli düşümde getirip, aşakdaky sözlemleri göçürin.

1. Soňra biz ol (kirpi) süýt berdik.

2. Körpeje (guzy) ot-iým beriň! Güz aýynda ony (süri) goşarys. Ol (süri) gowy seredýär.

Çopan toklulary (süri) bolup aýyrdy.

3. Biz (Gökdepe) gezelenje gitdik.

1. Değişli atlara haýsy düşümleriň goşulmasyny goşduňyz?

2. Şonda olaryň ahyrky seslerinde nähili üýtgeşme bolýar?

446-nji gönükme. Göçüreniňizde, nokatlaryň deregine tertip sanlaryň değişli goşumalaryňy ýazyň.

Bir...	otuz...
iki...	otuz üç...
üç...	elli dört...
dört...	ýüz...
alty...	üç ýüz...
ön...	üç ýüz on...
on dört...	dört ýüz ýedi.

447-nji gönükme. Okaň. Mukdar we tertip sanlaryny, olaryň nähili soraglara jogap bolýandygyny aýdyp beriň.

1. Ýene üç günden ýedinji klasyň okuwçylary oýun görkezjek.

2. Biz bu gün iki ýüz metr aralyga ýaryş geçirdik.

3. Ikinji we dördünji klasyň okuwçylary bir gektara golaý ýer arassaladylar.

4. Biziň obamyz şäherden on bäş kilometr uzaklykda ýerleşýär. Biz baýram günleri şähere gidýäris.

5. Bu ýyl kärendeçiler ýüz gektar ýere gowaça ekdiler.

6. Biziň daýhan birleşigimiz öten ýyl pagta borçnamasyny birinji bolup doldurdy.

448-nji gönükmä. Göçüriň, at çalyşmalarynyň aşagyny çyzyň.

1. Men ýoldaşlarym bilen medeniýet öýüne gitdim. Medeniýet öýüne Mämmet, Orazgül, Jeren dagy-da geldiler. 2. Olar öz jigilerini hem getirdiler. Sen haýsy goşgulary ýatdan bilýärsiň? 3. Men kitap okaýaryn, sen hat ýazýarsyň. 4. Biz garrylary hormatlaýarys, olaryň aýdanlaryna gulak asýarys. 5. Biz tomus guma gideris.

449-nji gönükmä. Göçüriň, düşüm bilen üýtgän at çalyşmalarynyň aşagyny çyzyň. Olaryň haýsy düşümedigini aýdyp beriň.

1. Meniň kitaplarym we depderlerim arassa. Garry enem maňa erteki aýdyp berýär.
2. Men seni okalgada görüpdim. Seniň ýanyňda yoldaslaryň hem bardy. Men senden näçenji klasda okaýandygyňy sorapdym.
3. Siziň şu günki bitiren işiniz sylaga mynasypdyr. Sizde oňat ukyp bar.
4. Aman bilen Jeren mekdepeden çykyp, öýlerine barýarlar.
5. Biziň ýurdumyzda çagalar bagtly yaşaýarlar.

450-nji gönükmä. Bu at çalyşmalaryny düşüm bilen üýtgediň. Düşüm goşulmasy goşulanda, olardaky bolýan üýtgeşliklige üns beriň.

Men, sen, ol, biz.

451-nji gönükmä. Okaň, öten zaman işliginiň barlyk we ýokluk şekilini aýdyp beriň.

Bibi bilen jigisi

Bibi **jigisi** Myrady çagalar bagyndan getirdi. Bibi ejesine garaşdy.

Emma wagt bolsa-da, ejesi işden **gelmedi**. Bibi öý-içerini sryyp-süpürmäge başlady. Ol jigisini-de gözden salmady.

Onuň önüne oýunjaklaryny süýşürdi, emma Myrat oýunjaklaryny **oýnamady**. Ol ejesini küýseýärdi.

Bibi: "Ynha, ejem basym geler" diýip, jigisini köşeşdirjek boldy.

Emma Myratjyk Bibä azar bermesini goýmady. Ol aglady. Bibi aljyrady. Jigisini nähili köşeşdirjegini bilmedi.

Şol wagt Bibiniň ýadyna erteki düşdi. Bibi erteki aýdyp ugrady. Myratjyk sesini goýdy. Bibiniň ertekisini diňledi. Soňra ol Bibä azar bermedi.

Bir salymdan **çagalaryň** ejeleri gapydan girdi. Çagalar ony görüp begendiler.

- Işden soň ýygnak boldy. Jigiň azar berdimi? -diýip, ejesi sorady.

—Ýok, oýunjaklaryny oýnady. Diňe meni öý işlerini etmäge göýbermedi — diýip, Bibi jigisiniň garaja gulpagyny sypalady.

Has gara ýazylan sözleri gurluş taýdan derňäň.

452-nji gönükmä. Öten zaman işliginiň barlyk hem-de ýokluk şekilindäki bu işlikleri ýöňkeme bilen üýtgedip, depderiňize ýazyň.

Aldy, almady, geldi, gelmedi.

N u s g a :

Men aldym. Biz aldyk.

Sen aldyň. Siz aldyňyz.

Ol aldy. Olar alaylar.

453-nji gönükmä. Okaň we göçüriň. Häzirki zaman işliginiň aşagyny çyzyň.

Gün yaşýar. Töweregi garaňkylyk basýar. Birden daýhan birleşiginde elektrik çyralary ýanýar.

Öýler, köçeler ýagtylýar. Indi garaňkylyga orun ýok.

Goňşy obalaryň elektrik ýşyklary hem Ülker ýaly bolşup görünýärler.

Mekdepde hem näme üçindir bu gün ýşyk ýanýar.

454-nji gönükmä. Göçüriň, öten zaman işliginiň aşagyna iki çyzyk çyzyň.

1. Biz okuwdan gijä galmaýarys.
2. Olar ertirine okaýarlar.
3. Daýhanlar işe çykdylar. Olar işden öýlän gelyärler.
4. Biz mekdebiň ussahanasynda her hili zatlary ýasaýarys, bejeryäris.

5. Biz bu gün top oýnamadyk, mekdebiň ekin meýdançasynda işledik. Sen az oýnaýarsyň, emma köp işleýarsyň.

6. Siz düýn nirede bolduňyz? Biz düýn mekdebiň bagyny suwardyk, soňra medeniýet öýüne geldik.

455-nji gönükme. Okaň we göçüriň. Mälim geljek zaman işlikleriniň aşagyny çyzyň. Onuň goşulmasyny aýdyp beriň.

Jonruk batyr

Jonruk batyr öz çagalaryna:

— Siz bal iýjekmi?—diýipdir.

Çagalaryň kiçijigi dodajyklaryny tamşandyryp:

— Baly nireden aljak?—diýipdir.

— Aýydan.

Çagalaryň ortanjysy:

— Aýyny nireden tapjak?—diýipdir.

— Gowagyndan.

— Aýydan gorkjak dälmi?

Jonruk batyr:

— Men aýydan gorkmaýaryn—diýipdir.

B. Kerbabaýew, «Jonruk batyr».

456-nji gönükme. Okaň. Nämälim geljek zaman işliginiň barlyk we ýokluk şekilini aýdyp beriň.

— Biz Garagumuň jümmüşinde-de gülzarlyk döredip bileris.

— Ýogsam name, gumda-da ösümlük gögerer ýaly ederis.

— Ýok, biz bu ýerde ýabany ösümlükleri ösdürmeris.

Biz baglarda, suwly ýerde bitýän miweli baglary, her hili owadan gülleri oturdarys.

- Biz öz baglarymyzy hiç bir hasasada gömdürmeris.

457-nji gönükme. Okaň, habary aňladýan sözlemleri biraýry, soragy aňladýan sözlemleri biraýry, ýuzlenmegi aňladýan sözlemleri biraýry göçüriň.

1. Ýolagçylar ir bilen ýola düşdüler. Olar günbatar tarapa ugradylar.
2. Ýok bolsun uruş! Ýaşasyn parahatçylyk!
3. Sen sapagyňy okadyňmy?
4. Okuwçylar, hemme sapaklaryňyzdan başlik almaga çalşyň! Mugallymyň tabşyryklaryny ýerine ýetirdiňizmi?
5. Siz ata-eneleriňize, garrylara kömek edýärsiňizmi?
6. Biziň klasymyzyň okuwçylary obadaky garrylara, maýyplara seredýärler. Biz olaryň odunlaryny aýyryrys, suwuny getirýäris. Çagalar, maýyplary, garrylary hormatlaň!

458-nji gönükme. Okaň we göçüriň. Eýäniň aşagyna bir çzyk, habaryň aşagyna iki çzyk çzyň, olaryň haýsy soraglara jogap bolýandygyny aýdyp beriň.

Bäşim atasy bilen maşyna mündi. Olar obanyň içinden, daýhan birleşiginiň meýdanlarynyň deňinden geçdiler. Hemme ýerde daýhanlar işleýärler.

Traktor tarlap, täze ýer açýardy. Daýhanlar kelem ekýärdiler. Oba göm-gök öwsüp otyrды. Agaçlar janlanyp başlapdylar. Tutlar gök salyp ugrapdy. Maşyn heniz hem gidip barýardy.

Uzakdan güm genişleri görüňdi. Olar hemmesiniň deňinden geçdiler.

Hekaýajyga sözbaşy tapyň.

459-nji gönükme. Göçüriň. Eýä baglanýan aýyklaýjylaryň aşagyna bir çzyk, habara baglanýan aýyklaýjylaryň aşagyna iki çzyk çzyň. Olaryň nähili soraglara jogap bolýandygyny aýdyň.

1. Meniň kakam obada işleýär.
2. Biz gijämizi çölde geçirdik.
3. Biz mellegimizde işleýäris.
4. Durdynyň atasy Mekgä gitdi.
5. Atanyň jigisi oňat okaýar.
6. Nartaç jigisini çagalar bagyna äkidýär.
7. Mugallymymyz bize geldi.
8. Çagalar meýdanda oýnaýarlar.
9. Biziň terbiýeçimiz ertir Aşgabada gidýär.

460-nji gönükme. Okaň. Sözlemiň baş agzalaryny, aýyklaýjylaryny aýdyp beriň.

Meniň güjüjigim

Kakam maňa güjüjik getirdi. Men oňa iýer ýaly zat **berdim**.

Ol ony derrew iýdi. Güjüjik guýrujygyny bulaýlady. Men oňa okarajygynda suw berdim. Ol **suwy** hem içdi.

Daşarda **towuklar** gezip ýördi. Gүjүjik jүyjeli towugyň ýanyna bardy. Ol oýnamakçy boldy. Gүjүjik towugyň guýrugyndan ýapyşdy. Towuk onuň üstüne zyňdy. Gүjүjik waňkyryp ýanyma geldi.

Has gara ýazylan sözleri gurluşlary derňew ediň.

461-nji gönükme. Göçüriň, deňdeş agzalaryň aşagyny çyzyň. Olaryň arasynda oturyň goýulýandygyna üns beriň.

1. Daýhan birleşiklerinde, şäherlerde, obalarda çagalar bagy bar.
2. Bu günki oýna daýhanlar, mugallymlar, okuwçylar gelerler. Oýunda dördünji klasyň okuwçylary Gurbantäç, Myrat, Bahar dagy çykyş ederler.
3. Goýunlar, geçiler, sygyrlar, düýeler otluk meýdanda bakylýar. Gyşyna baýyrda, daglarda hem bakylýar.
4. Biziň medeniýet öýümüzde Azadynyň, Magtymgulynyň, Keminäniň suratlary bar.

462-nji gönükme. Göçüriň, deňdeş eýeleriň, deňdeş habarlaryň, deňdeş aýyklaýjylaryň arasynda degişli dyngy belgisini goýuň.

1. Ata Jahan Berdi Bahar matematikadan başlik aldylar.
2. Biz mekdepe öýde köçede özümizi oňat alyp barýarys.
3. Howa suw çörek duz ýaşayyş üçin zerur zatlardyr.
4. Gumlular goýunlaryň sygyrlaryň düýeleriň sanyny artdyrmak üçin çalyşýarlar.
5. Gözel eje bize geldi oturdy gürrüň berdi, soň gitdi.
6. Biziň halkymyz bagtly şatlykly gurply ýaşayar. Türkmenistanda pomidor kelem käşir gawun garpyz kädi köp ekilýär.

463-nji gönükme. Ýönekeý sözlemleri biraýry, goşma sözlemleri biraýry göçüriň. Goşma sözlemleriň haýsy kömekçiler arkaly baglanýandygyny aýdyp beriň.

1. Men kakama "Türkmenistan" gazetini okap berýärim.

2. Men gazeti sesli okaýaryn, ol üns berip diňleýär.
3. Biziň ýurdumyzda çagalar bagtly ýaşaýarlar.
4. Çagalar ölkämizi hem öwrenýärler.
5. Men üçünji klasda okaýaryn, Myrat ýedinji klasda okaýar.
6. Biziň ikimiz hem okuwdan boş wagtlarymyz öýümiziň işlerine kömekleşýäris.
7. Kakam ussahanada işleýär. Ejem çagalar bagynda işleýär.
8. Biz bagtly, agzybir ýaşaýarys.

Turkmenkultur.com